

סקירת רקע: הוראת החשיבה

הרעיון של הוראת חשיבה, באופן ישיר, כמקצוע בזכות עצמו, עשוי להיראות מובן מאליו. וכך זה צריך להיות. למרות זאת, במשך הזמן התפתחו גישות שונות להוראת החשיבה, שרובן צמחו על בסיס היכולת הטבעית לחשוב ("הגישה הטבעית"). התייחסות לשיטות אלה מופיעה להלן, ובעקבותיה תיאור מפורט של תמצית שיטת "קורס חשיבה".

הגישה הטבעית

"אין אנו זקוקים ללימוד חשיבה כמקצוע-לימוד מיוחד, כי חשיבה היא חלק מכל מקצוע-לימוד. למשל, בהיסטוריה עלינו לחשוב מה המורה מצפה מאתנו שנאמר".

התלמיד שאמר את הדברים האלה צדק. חשיבה היא חלק מכל נושא, כי היא חלק מן החיים. היא טבעית בדיוק כמו הליכה או נשימה, ואין אנו זקוקים שילמדו אותנו את הדברים האלה. אחת מההשגות הנפוצות על הוראה ישירה של חשיבה נובעת מההנחה שחשיבה היא טבעית ואיננה דורשת תשומת-לב מיוחדת. כל אחד מעריך את עצמו כחושב מעולה המבצע באופן טבעי את כל פעולות החשיבה השונות המוצגות בשיעורי החשיבה.

קשה לסתור את ההתנגדות הזאת, כי קשה לשכנע אנשים שאין הם חושבים בדרך שנדמה להם שהם חושבים. הדרך היחידה להוכיח זאת היא באמצעות עדויות ניסיוניות. לדוגמה, מרבית בני-האדם טוענים שהם אנשים פתוחים המחפשים תמיד הן את ההיבטים החיוביים והן את ההיבטים השליליים של המצב. אבל, מחבר ספר זה ביצע פעמים רבות ניסוי פשוט שבו האנשים התבקשו לחשוב על רעיון שבמבט ראשון נראה שגוי. היחס בין התגובות השליליות לחיוביות היה, באופן קבוע, בסביבות עשרים לאחד. נמצא, שכאשר מבקשים מאנשים להגיב, באופן מכוון, תגובות חיוביות, הם מסוגלים לעשות זאת. מתברר שאין זה טבעי לחפש אחרי ההיבטים החיוביים של משהו שאינו מוצא-חן בעיניך; לכך דרוש מאמץ מודע.

שתי קבוצות של תלמידים בני 12 התבקשו לכתוב חיבור על עונש מאסר בסופי-שבוע למפירי-חוק שעברותיהם קלות. קבוצה אחת סיימה את שיעור החשיבה הראשון (חש"ם), העוסק בבחינת ההיבטים החיוביים והשליליים של רעיון, והקבוצה השנייה לא. הקבוצה שסיימה את השיעור העלתה נימוקים נגד גזר-הדין בכמות הגדולה פי שלושה מאשר הקבוצה השנייה. במילים אחרות, הקבוצה שכבר תרגלה קורס חשיבה הייתה מוכנה הרבה יותר לראות את שני הצדדים של הרעיון. גם המספר הכללי של טיעוני קבוצה זו היה כמעט כפול.

גם התוצאות הניסיוניות המובאות בעמ' 64-66 מראות שמתן תשומת לב מכוונת לחשיבה יכול להביא לתוצאות מרשימות. למרות זאת, ועל-אף תוצאות כאלה, אנשים ימשיכו לטעון שחשיבה היא טבעית ומוטב להניח לה.

ריצה גם היא דבר טבעי, אבל ניתן לאמן אתלט ולהביאו לכלל ביצועים טובים הרבה יותר. הביצועים הטבעיים עשויים בהחלט להיות פחות טובים מאשר הפוטנציאל. בביצוע טבעי נכון לדון רק כאשר עוסקים במצב מאוד מוכר. אבל לא כאשר מדובר במשהו חדש. זה בוודאי חל גם על החשיבה. האם אנו צודקים כאשר אנו טוענים שהיכולת הטבעית לחשוב מתקרבת לפוטנציאל המלא?

עתה נוכל להתבונן בשיטות השונות שהשתמשו בהן על-מנת לשפר את היכולת הטבעית לחשוב:

גישת תורת ההגיון

תורת ההגיון היא נושא הנלמד בזכות עצמו. אין ספק שזהו מקצוע לגיטימי, אבל הוא מוגבל בתועלת שלו להוראת הנושא הכללי של החשיבה. תורת ההגיון נוטה להפוך למשחק מופשט, חצי מתמטי, העומד בפני עצמו. אדם יכול להיות בקי בחוקים, אך לגלות שקשה ליישם אותם במצבים מציאותיים, שבהם רוב החשיבה מתרחשת באמצעות התפיסה.

הדגש המסורתי בתורת ההגיון הוא על מבנים של היקשים סילוגיסטיים, ולמרות שיש לכך ערך ברור במהלך ויכוח, זהו רק חלק מזערי מהחשיבה המעשית. הצטיינות בתורת ההגיון אינה עוזרת בקבלת החלטות, בתכנון, בניחוש, בהגדרת יעדים, וכו'. הדגש המודרני על תורת ההגיון מתייחס אליה כאל מערכת טהורה, המסייעת יותר למדעי המחשב מאשר לחיי היום-יום. קיימים היבטים מעשיים רבים של החשיבה שלא ניתן לסווגם תחת הכותרת של תורת ההגיון. למען ההגינות, תורת ההגיון מעולם לא טענה שהיא מטפלת בחשיבה מעשית.

תוצר-לוואי

ההשקפה המסורתית טוענת שהיכולת לחשוב מתפתחת כתוצר-לוואי של השימוש בשכל, לשם לימוד מקצועות כמו ספרות, מדעים, מתמטיקה, היסטוריה וכו'. נכון שבנושאים מגוונים אלה על התלמידים להשתמש בחשיבתם, כשכמות החשיבה הנדרשת מותנית במידה רבה במורה המלמד מקצועות אלה. אבל החשיבה כולה היא מסוג מסוים — חשיבה מנתחת, ביקורתית ומארגנת. במדע, לשם דוגמה, מודגש שיש לאסוף את מירב העובדות לפני שמסיקים מסקנות, בעוד שבחיי יום-יום ייתכן שיש לקבל החלטה מעשית כאשר בידינו אך מעט עובדות. סביר להניח שמורה מוכשר מאוד ונחוש בדעתו יכול להשתמש בכל מקצוע שהוא להוראת חשיבה, אבל עדיין זוהי דרך גסה ובלתי יעילה לבצע זאת. במרבית המקצועות, עצם הידיעה של תכני המקצוע מקלה על התלמיד למלא בעזרת הידע הזה את מקומה של החשיבה. קשה מאוד להתמקד בתהליך אם התוכן כשלעצמו יכול לקבוע את קו המחשבה**.

** גישת המיזוג היא גישה לסיפוח חשיבה. שנועדה להעמיק את הבנת התכנים במקצועות השונים, ובו בזמן לרכוש מיומנויות חשיבה. בניגוד לרכישת מיומנויות חשיבה בשיעורים הרגילים, הנעשיית באקראי ובמינון נמוך, כתוצר לוואי של שיעור, בגישת המיזוג משתמשים בכלים כדי להנחות את התלמידים בחשיבתם ולפתח מודעות לתהליכי החשיבה - T.S.

דיון

קיימת נטייה גוברת והולכת לקיים דיונים פתוחים במקצועות המסונגים כלימודים כלליים, אמנויות חופשיות, לימודי חברה, הומניסטיקה וכו'. נושאים כמו איכות הסביבה, סמים, אוכלוסייה, תנועת כלי-רכב ויחסים בין-אישיים נדונים ישירות או בהקשר לסרטי וידאו או מקורות אחרים. זוהי גישה חשובה, כי היא מעודדת פיתוח עניין, מודעות ושטף. היא מאפשרת לתלמידים להעלות רעיונות משלהם ולפתח ביטחון בדרך התבטאותם. אבל מסגרת זו כשלעצמה אינה מתאימה ללימוד חשיבה כמיומנות. הדגש הוא, בהכרח, על התוכן ועל התייחסות האנשים אל התוכן. הדבר דומה יותר לרב-שיח מאשר לשיעור חשיבה, ורבי-שיח אינם בהכרח שיטה יעילה להוראת החשיבה, כי המיומנויות הכרוכות בהם הן צרות ומתמחות. יתרה מזאת, העברה של עמדות וגישות כלליות היא עניין קשה.

חידות ומשחקים

אלה עשויים להיות שימושיים מאוד להמחשת טענות וחוקים ולהפיכת החשיבה למיומנות גלויה. הם יכולים גם לשמש להסרת עמדות קיימות המכריעות לחשיבה וכן לבניית עמדות שימושיות חדשות. המחבר משתמש לעתים תכופות בחידות ובמשחקים למטרה זו. חידות שימושיות פחות ממשחקים, כי קשה מאוד להעביר את המיומנות של פתרון חידות. משחקים או מצבים הדורשים חזרה על אותו תהליך חשיבה יכולים ללא ספק לפתח מיומנויות חשיבה שימושיות, אבל כשלעצמם אין בהם די. מטרתם העיקרית לגרום לתלמיד להיות מודע לחשיבה שהוא מבצע כתהליך, ולכמה מסוגי החשיבה השונים.